

ИЗВЕСТИЯ НА БЪЛГАРСКОТО ГЕОГРАФСКО ДРУЖЕСТВО JOURNAL OF THE BULGARIAN GEOGRAPHICAL SOCIETY

web-site: www.geography.bg e-mail: journal.bgs@geography.bg

Геоecологичният аспект на краезнанието в неформалното обучение по опазване на околната среда

Geocological aspect of homeland science in non-formal education on environmental protection

Милка Асенова

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“, Исторически факултет, катедра „География“
5003 Велико Търново, България, ул. „Теодосий Търновски“ №2

Milka Asenova

“St. Cyril and St. Methodius” University of Veliko Tarnovo, Faculty of History, Department of Geography
5003 Veliko Tarnovo, Bulgaria, 2 Teodosiy Tarnovski str.

ABSTRACT

Key words:

geocological education,
out-of-school activities,
non-formal training, interaction,
behaviour

In the present article, there are investigated, analyzed and interpreted opportunities for geocological education activities in out-of-school environment. Didactic aspect is the principle of homeland studying, which allows realization of associative connections and consideration, evaluation and understanding of the student's surroundings in order to form personal qualities as responsibility, environmentally friendly behaviour, care for nature and its resources. A generalized variant of geocological homeland science in non-formal training on environmental protection has been developed as a version of pedagogical technology for formation of basic skills of the teacher for planning, organizing and conducting educational process in integrative environment.

Увод

Обучението по опазване на околната среда е непрекъснат процес на повишаване на съзнанието, придобиване на нови знания и умения, на нови ценности. Неговата основна цел е промяна в поведението, гарантираща отговорно отношение към земните ресурси, осъзнатост на взаимовръзките в природната система и способност за управление на условията на собствения живот.

Геоecологичното образование поставя на фокус взаимодействието между природните, икономическите, социалните и културни аспекти на околната среда. Това въздействие е динамично и интердисциплинарно и се разглежда в посока от личното към глобалното.

Особена роля във възпитателния процес на младите хора играе актуалната информация и знанията за населеното място и региона, в който учениците живеят, наложените практики и модел на поведение. Самият факт, че за изучаването на природно-географските и стопанско-икономически процеси, явления и отношения от съществено значение за учениците е прякото наблюдение доказва, че информацията в учебниците не съществува сама за себе си, тя е част от нашия живот.

В статията са обобщени резултатите от проучване на възможности за геоecологично образование в извънучилищна среда, направен е анализ на взаимодействието при възпи-

тателния процес, предложени са дейности за повишаване на екологичното съзнание на обучаемите. В резултат на това е предложен модел на обучение на регионално ниво.

Дидактически аспект е краеведският принцип, който дава възможност за осъществяване на асоциативни връзки и разглеждане, оценяване и разбиране на близкото обкръжение на ученика с цел формиране на личностни качества като отговорност, екологосъобразен начин на поведение, грижа за природата и нейните ресурси. По този начин младите хора осъзнават какво влияние оказват собствените им постъпки върху екологичния баланс на нашата планета и значението на общоприетия принцип за действия „Мисли глобално-действай локално“.

Методу

В изследването на геоecологичния аспект на краезнанието в неформалното обучение по опазване на околната среда са използвани следните източници на информация: научни статии в сборници и списания, книги, национални планови документи, както и отчетни документи на Министерство на околната среда и водите (МОСВ).

Авторът има дългогодишни наблюдения и опит в реализиране на екологични инициативи с деца, ученици и студенти в неформална среда чрез информационния център на РИОСВ-Велико Търново, които са в основата на научното търсене.

Теоретичният анализ на проучваната тема и практиката на структурите на МОСВ са основата, на която са предложени дейности в извънкласна и извънучилищна среда. Тези дейности са проучени, систематизирани, анализирани и представени чрез текст, фигури и таблици. Извършено е моделиране на взаимодействието на институциите Министерство на образованието и науката (МОН) и МОСВ при образователния и възпитателен процес по опазване на околната среда. Предложен е вариант на педагогическа технология като методическа основа за извънкласни дейности на регионално ниво.

Резултати

Теоретичен анализ на изследваната тема

В методическата литература отдавна е описано, че връзките на обучението и възпитанието с живота трябва да бъдат укрепени. Кънчев (2000) подчертава, че е необходимо „... да се свързва програмният материал с текущите икономически, политически и други събития; ...“. Неминуемо това може да става в процеса на обучението в училище, при което се изследва родният край и страната като цяло, т.е. чрез училищното краезнание. Според него най-голяма педагогическа стойност от източниците на краеведски знания има непосредственото наблюдение с учебна цел в природата, в производствени предприятия, научни учреждения, музеи и др.

В теоретическата обосновка на разглеждания проблем се откроява тезата на Дерменджиева и Владева (2012), че „Всяко познание за близките, непосредствено заобикалящи ни обекти и явления е интересно, тъй като в много случаи е сетивно доловимо и практически приложимо“. В друго свое изследване, Дерменджиева (2003) посочва, че знанията за околната среда ще останат чужди за учениците, ако те не бъдат въвлечени в обсъждането и изследването на моралните измерения, свързани с опазването на природната среда и с нашите действия като граждани.

Николов (2014) определя краезнанието като метод на познание от частното към общото, като методика на мислене, начин на възпитание на култура. Според него краеведските материали създават условия за активна мисловна дейност, разнообразява се методиката на работа, внася се конкретност и обективност в преподаването на събития и явления. В подкрепа на това твърдение са представените възможности за геоекологично образование в извънучилищна среда.

Дейностите в извънкласна и извънучилищна среда се разглеждат като целенасочен процес, който служи на целите и задачите на обучението и възпитанието и ги разширява. Притежават характеристики на неформалното образование по своя характер и педагогическо взаимодействие. Познатите форми на реализация са школи, обсерватории, музеи, центрове за работа с деца (Дерменджиева и др., 2010). Възможности за дейности предлагат информационните и посетителски центрове, както и стопански и обществени обекти, пряко свързани с опазването на природните компоненти.

Божилова (2018) изразява тезата, че неформалното образование не е антитеза на формалното, а съдържа „... паралелни елементи, процеси и подсистеми на обществената система „образование“, осъществяващи единна мисия и глобални цели, често използващи идентични средства, но в алтернативен контекст“. Тя уточнява, че инициативата за предоставяне на неформални

образователни услуги може да дойде от всички сектори на обществения живот, включително държавни институции.

В допълнение, Дерменджиева (2003) подчертава, че изследователската дейност на учениците може да включва и взаимодействие с различни институции, включително контролиращи замърсяването и опазването на природната среда. Именно това взаимодействие е обект на изследване в статията като възможност за извънучилищна дейност по опазване на околната среда.

Относно разнообразието на извънучилищните дейности, Doseva et Zhelyazkova (2005) отчитат, че всеки аспект на дейностите е предпоставка за формиране на готовност за учене до края на живота. Те ги определят като разнообразни от гледна точка на вид, съдържание и организация, гъвкави по отношение на методи и средства за работа, алтернативни на традиционните. Банчева-Преславска (2018) също споделя тезата, че огромното разнообразие – участници, теми, целеви групи се явява силата на неформалното екообразование. На тази основа Драганова (2020) отчита, че нормативната основа и свободата на прилагане на екологичното образование на ниво степени и етапи на образование е с огромен потенциал и на практика приложим във всички етапи, степени и възрасти на обучаемите и дава възможност на учителя да планира, организира и реализира разнообразни инициативи за своите възпитаници.

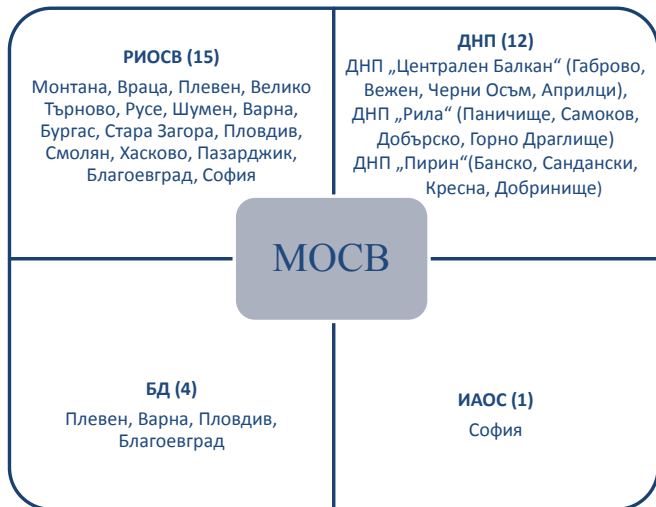
Теоретичният анализ дава основание да бъдат предложени възможности за дейности в извънкласна и извънучилищна среда, които да се реализират в информационните и посетителски центрове в системата на МОСВ, в партньорство с други заинтересовани страни. В полза на децата, учениците и студентите е привличане на специалисти с различни професии, правомощия и компетенции и обединяването на усилия и ресурси за съвместна работа.

В същото време, реализирането на дейностите се явява подкрепа на Стратегията за възпитателната работа в образователните институции (2019-2030 г.) на МОН, където е отразено, че „Възпитанието като стратегически обцонационален приоритет изисква консолидиране усилията на различни институции, организации, ведомства при отчитане интересите на децата, актуалните потребности на съвременното българско общество и държава, глобалните предизвикателства и условията за развитието на страната“.

Възможности за извънучилищна дейност в информационни и посетителски центрове в системата на Министерството на околната среда и водите

МОСВ разполага с 32 информационни и посетителски центрове за работа с обществеността в своите териториални структури в страната - Регионални инспекции по околната среда и водите (РИОСВ), Дирекции на националните паркове (ДНП), Басейнови дирекции (БД) и Изпълнителна агенция по околна среда (ИАОС).

Основната работа на централните е насочена към разширяване на познанията и културата на младите хора в областта на опазването на околната среда и стимулиране въввеждането на екологосъобразни модели на поведение. Дейностите, които те осъществяват са: информационни кампании за повишаване на екологичното съзнание и култура; изготвяне и издаване на информационни материали; провеждане на открити уроци със студенти, ученици и

Фигура 1. Териториално разположение на центровете на МОСВ. Източник: МОСВ
Figure 1. Territorial location of MOEW centers. Source: MOEW

деца от детските градини; организирани и провеждани на форуми, семинари, конференции, кръгли маси, изложби и др.; провеждани на конкурси за екологични проекти на училища.

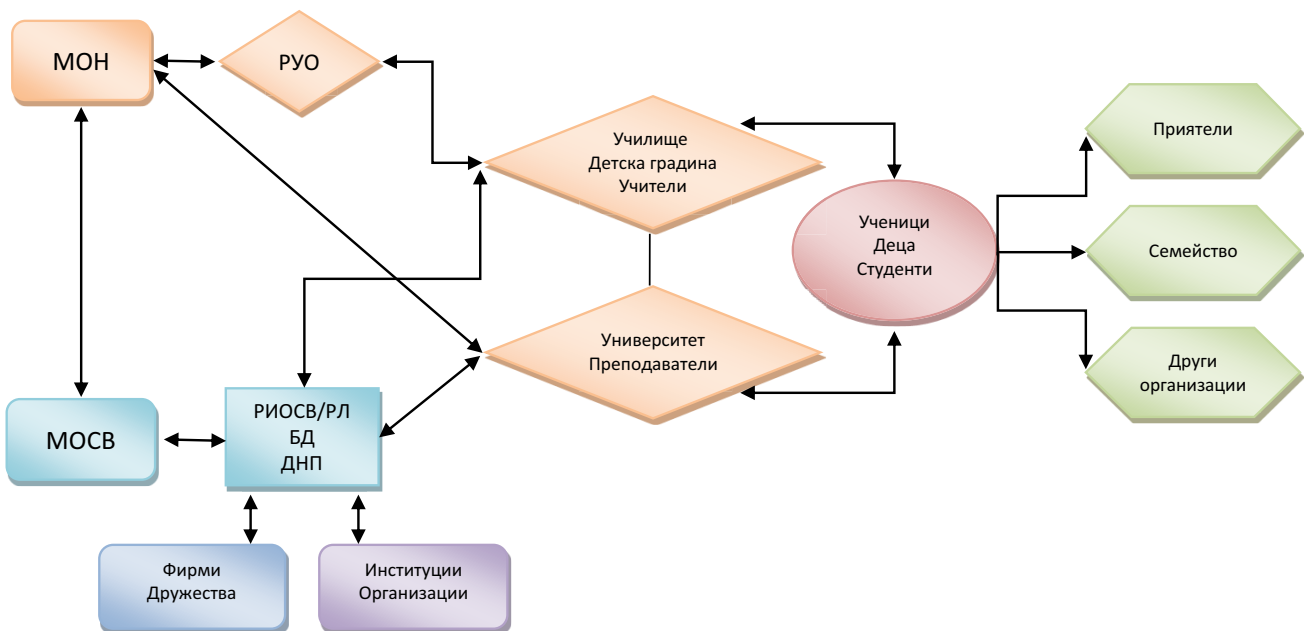
В контекста на разглежданата тема може да бъде обобщено, че центровете предлагат възможност за затвърждаване и разширяване знанията на учениците за състоянието и проблемите на околната среда в региона, в който живеят. За регион или родния край приемаме населено място, община, административна област или териториалния обхват на структурата на МОСВ. По този начин, изучаването на родния край създава образователни възможности, които да доведат до по-добро разбиране и поддържане на местната околна среда и потвърждава тезата на Асадуриан и Собъл (2017) че „...преди да вдъхновим децата да „спасяват тропическите гори“, ние трябва да

развием собствените им отношения с местните гори, потоци и ливади“.

Взаимодействието с експертите от структурите на МОСВ и специалисти в други сфери помага на учениците да развият специфични умения „поради факта, че се срещат с хора със сродни интереси, които развиват чувство за колективна отговорност и умение за справяне в нетипични ситуации, които не могат да се усвоят в класна среда“ (Владева и Станчева, 2013). Взаимодействието е представено на фиг. 2.

Въздействието върху ученици, деца и студенти се постига чрез взаимодействие на институции в две посоки:

1. Чрез участие в екологични инициативи на МОСВ - чрез структурите на МОСВ към учебното заведение / учители, преподаватели до обучаемите и

Фигура 2. Взаимодействие при образователния и възпитателен процес.
Figure 2. Interaction in education process.

2. Чрез програмите и проектите на МОН и/или чрез Националния календар за изяби по интереси на децата и учениците - чрез Регионално управление на образованието (РУО) към учебното заведение/учители, преподаватели до обучаемите, и с привличане на партньори от други организации/институции, фирми/дружества, тъй като за екологичното озряване са важни различни форми на сътрудничество и различни подходи.

Самите обучаеми споделят своите впечатления от участието си в организирани дейности с членовете на семейството, приятели, представители на други организации, което се явява допълнителен принос за повишаване на екологичното съзнание на обществеността.

Без да претендираме за изчерпателност, някои от очакваните резултати за учениците от реализиране на разнообразни дейности в центровете са представени в таблица 1.

Таблица 1. Екологични дейности и очаквани резултати за учениците.

Table 1. Ecological activities and expected results for students.

Дейности	Очаквани резултати за учениците		
	Знания	Умения	Отношения
Информационни кампании за повишаване на екологичното съзнание и култура	<ul style="list-style-type: none"> - за природната среда в региона, страната, Европа и света - нови понятия и термини, характерни за екологичното законодателство - правилата за поведение в природата - обектите на живата и неживата природа 	<ul style="list-style-type: none"> - анализиране на информацията, за обобщения и изводи - формиране на природозащитни умения и навики - съзнаване на личната отговорност за опазване на околната среда - способност за общуване - способност за оценка на ситуацията и вземане на решения 	<ul style="list-style-type: none"> - формиране на позитивно отношение към природата на родния край - формиране на естетическо чувство за красотата в природата - разбиране и възприемане на процесите и явленията в природата - желание за промяна и развитие, лична мотивация за действия
Изготвяне и издаване на информационни материали	<ul style="list-style-type: none"> - за природното наследство - за правилата за поведение в природата 	<ul style="list-style-type: none"> - улесняване възприемането на информацията по различните учебни предмети, касаещи опазването на околната среда - четене и анализиране/интерпретиране на информацията - умения да сравнява данни от различни източници на информация 	<ul style="list-style-type: none"> - формиране на позитивно отношение към природата - желание за опознаване на родината - промяна в мислите и действията
Провеждане на открити уроци със студенти, ученици и деца от детските градини	<ul style="list-style-type: none"> - нови екологични факти, теории, концепции, които да развият обществени и граждански компетентности - за модели на поведение (напр. разделно събиране, рециклиране) и представяне на добри практики от региона и чужбина - интегративни отношения и междупредметни връзки 	<ul style="list-style-type: none"> - осъзнаване зависимостта на хората от състоянието на околната среда и начините, по които човек оказва влияние върху нея - формиране на умения и потребност от търсене на обяснение на процесите и способност да се правят изводи 	<ul style="list-style-type: none"> - промяна на нагласи и поведение на базата на предоставената информация - стремеж за опазване на родната природа - да осъзнаят, че опазването на околната среда е грижа на всеки член на обществото, дори на децата учениците
Организиране и провеждане на форуми, семинари, конференции, кръгли маси, изложби и др.	<ul style="list-style-type: none"> - за състоянието и проблемите на околната среда - за правата и задълженията на младите хора като членове на обществото - добри практики 	<ul style="list-style-type: none"> - усъвършенстване на дигиталните умения - развиване на логическото мислене, на въображението - способност за изразяване чрез представяне и отстояване на собствена позиция - комуникационни, творчески, езикови умения 	<ul style="list-style-type: none"> - промяна в поведението и ангажираност в действията по опазване на околната среда - способност за анализиране на различни гледни точки и формиране на позиция
Провеждане на конкурси за училища	<ul style="list-style-type: none"> - актуална информация по дадена тема - проучване на опит и добри практики 	<ul style="list-style-type: none"> - умения за търсене и проучване на информация - умения за анализ, синтез и оценка на информацията - развитие на дигитални компетентности - умения за работа в екип 	<ul style="list-style-type: none"> - насърчаване на инициативността и творчеството - осмисляне на действията

Използваните методи и форми за работа са: наблюдение, беседа, лекция, разказ, работа с нагледни средства (образователни постери, работни листове, филми, карти), демонстрация, дискусия.

На основата на представени активности на централите и систематизираните очаквани резултати и методи са предложени конкретни дейности с практико-приложен характер, които дават възможност за реализиране на геоecологично образование за родния край в извънучилищна среда (Фиг. 3.).

Фигура 3. Извънучилищни дейности в подкрепа на училищното обучение по опазване на околната среда.

Figure 3. Out-of-school activities supporting environmental school education.

Провеждането на беседи и уроци в структурите на МОСВ: РИОСВ, ИАОС/РЛ, ДНП, БД е основната форма на образователно взаимодействие между структурите на МОСВ и образователните институции – детски градини, училища и университети. Най-често повод за тези дейности е отбелязването на международни екологични дати и национални кампании и инициативи. Темите отразяват актуални проблеми и предизвикателства като: „Замърсяване на въздуха – не можем да спрем да дишаме, но можем да предприемем стъпки за подобряване качеството на въздуха“, „Водата – знание и сила“, „Водата е човешко право. Да я опазим – наше задължение!“, „Чиста вода за здравословен свят“, „Защо хабим водата?“, „Защитете биологичните видове“, „Как да се грижим за птиците, които не мигрират през зимата“, „Влажните зони и изменението на климата“, „Отпадъци от пластмасата – какво трябва да знаем?“, „Да влезем в час с отпадъците“, „Да победим замърсяването с пластмаси“, „Безопасно ходене и колхозене“, „Устойчива градска мобилност“, „Моят безопасен път от дома до училище“, „Земята – наш общ дом“.

Анализът на дейността на информационните и посетителски центрове в частта Провеждане на открити уроци със студенти, ученици и деца от детските градини показва постоянна работа за повишаване на знанията на младите хора по темите, свързани с околната среда.

Голяма част от уроците включват информация за прилагането на екологичното законодателство, функциите и дейността на институциите и предизвикателствата пред тях, което е от значение за професионалното развитие на учениците и бъдещо насочване към професия в университета. Среците обогатяват знанията на студентите с природозащитните дейности в нашата страна и дават практически постановки за реализация на регионално ниво.

Таблица 2. Проведени открити уроци със студенти, ученици и деца от детските градини за периода 2017–2019 г.

Table 2. Conducted lessons with students, pupils and children from kindergardens for the period 2017–2019.

Институция	Година/ брой открити уроци		
	2017	2018	2019
РИОСВ	167	147	159
БД	28	25	17
ДНП	258	237	640
Общо	453	409	816

Регионалните лаборатории на ИАОС са разположени в градовете, в които е седалището на регионалните инспекции. В много от случаите, в същата сграда на РИОСВ. Посещенията дават възможност на младите хора да добият нагледна представа как изглежда истинска действаща лаборатория. По време на беседите те получават основни знания за лабораторната работа, информация за изследваните компоненти на околната среда и показателите за контрол, методи на пробонабиране и апаратура за анализ. Имат възможност да работят с оборудването в лабораторията и да научат за принципите на работа на измервателно съоръжение като автоматичната измервателна станция/ръчен пункт за качество на атмосферния въздух.

Демонстрациите пред ученици се извършват от експерти на Регионалните лаборатории, в повечето случаи в присъствието на експерт от РИОСВ. Те имат за цел да представят методи и средства за вземане на проби от водни обекти – реки, язовири, начинът на извършване на полеви измервания на показателите: температура, активна реакция-рН, разтворен кислород и електропроводимост и какво сочат анализите. Експертите предоставят информация и материали за изследвания воден обект, дискутират с учениците получения резултат като го сравняват с пределно допустимите концентрации. При възможност сравняват резултатите с данните от предишни измервания, за да се установят тенденциите в качеството на повърхностните води. Чрез оценка на резултатите от проведени опити/демонстрации се развива мисленето на младите хора в посока на факторите, от които зависи състоянието на водата и мерките, които се предприемат и могат да се предприемат за подобряване на този ценен природен ресурс.

Демонстрация на работата на станции за измерване чистотата на въздуха е друг аспект на неформалното обучение по опазване на околната среда. Стационарните станции и мобилните автоматични станции за измерване качеството на въздуха се следят и поддържат от Регионалните лаборатории на ИАОС. Те са от особен интерес за младите хора предвид проблемите със замърсяването на въздуха с фини прахови частици до 10 микрона (ФПЧ-10) и непрекъснатия поток от информация за превишения на нормите. По време на демонстрациите, експертите обясняват как се извършват непрекъснатите замервания на въздуха и основните измервани показатели – серен диоксид, азотни оксиди, озон, бензен и фини прахови частици. Дава се информация за състоянието и тенденциите в качеството на въздуха, мерките и контрола за спазване на нормативните изисквания.

Посещения на защитени територии и зони чрез обучителните лагери, походи и преходи през лятото са основна форма за осъществяване на образователни дейности с деца в националните паркове. Интерпретативни маршрути, опознавателни маршрути, тематични беседи за популяризиране опазването на съхраненото природно богатство на парковете привличат младежи от цялата страна. С образователни екопрограми се представя биоразнообразието, забележителностите и правилата за поведение в парка. Познавателни походи сред природата организират и РИОСВ, като например до вековни дървета, където учениците се запознават с историята на дърветата и статута им на защита, до природни забележителности и защитени местности.

Посещенията в защитените природни обекти носят следните ползи за учениците:

- Разширяване на знанията за видовете защитени територии в България и за защитените зони от мрежата Natura 2000;
- Загълбочаване на знанията за растенията и животните в нашата страна;
- Запознаване с някои характерни за региона видове растения и животни и техните белези;
- Анализиране, осмисляне и обобщаване на причините за изчезване на растителни и животински видове и разрушаване на местообитания;
- Възпитаване на екологосъобразно поведение в природата;
- Развитие на качества като бързина, издръжливост, съобразителност, внимание, дисциплина, взаимопомощ;
- Формиране на умения за ориентиране в природата чрез маркировка, компас и на умения за оцеляване.

За информация за защитените територии и зони в обучителния процес може да бъде използван Регистърът на защитените територии и защитените зони в България на сайта на Изпълнителна агенция по околна среда - <http://eea.government.bg/zpo/bg/>

Посещенията на пречиствателни станции за отпадъчни води в населените места, където има изградени такива, имат за цел да запознаят учениците с процеса на пречистване на водата. По време на беседата се обяснява технологията на пречистване, представят се механизмите за управление на станцията, лабораторията за изпитване и наличното оборудване. По този начин учениците научават къде отива водата, след като я употребим, какво би станало, ако водите се изляят непреработени в реката, най-честите причини за авария на пречиствателните съоръжения, т.е. какво не трябва да се изхвърля в канализацията.

Наблюдението на място на работата и съоръженията на пречиствателната станция съдейства за повишаване на знанията на учениците за състоянието на водите в региона и за начините за третиране на отпадъчните води, което води до формиране на нагласа за тяхното опазване и разумно ползване. „Посещението в пречиствателните станции ще бъде полезно не само за екологичното възпитание на учениците, но ще им даде възможност да съберат информация, за да се ориентират за бъдещото си образование и избор на професия“, съобщават от „ВиК“ ООД, Габрово по повод на съвместната инициатива с РИОСВ-Велико Търново Ден на отворени врати за ученици на пречиствателните станции за отпадъчни води в Габрово, Трявна, Севлиево, Велико Търново, Горна Оряховица, Павликени и Свищов през 2016 г. В нея се включват повече от 300 ученици и учители.

Посещенията на депа за твърди битови отпадъци, сепариращи инсталации, компостни площадки и други съоръжения за третиране на отпадъци имат за цел да мотивират младите хора да преосмислят победението си спрямо отпадъците, които генерират и да следват йерархията в тяхното управление – предотвратяване, многократно употреба, рециклиране, оползотворяване, обезвреждане. Това се постига чрез запознаване с дейността на депото, с технологията на предварително третиране, сепариране и депониране на отпадъците в региона, с разделното събиране на отпадъци и целта на рециклирането. По време на посещението се цели постигане на следните резултати за учениците, да:

- осъзнаят щетите от праховането на отпадъци от бита, които могат да бъдат използвани като ресурси за нови изделия;
- оценят икономическите и екологични предимства от повторното използване на отпадъци;
- получат мотивация за активност в разделното събиране на отпадъци, да преосмислят потреблението;
- се предизвика интерес към съвременните технически постижения в т. ч. технология, съоръжения, оборудване.

Посещението на предприятие в настоящето е рядко срещана форма за извънкласна дейност. Тя може да се приложи от професионалните гимназии, от центрове за работа с деца и/или занимални. В зависимост от целта на посещението, учениците могат да се запознаят с технологичен процес, с политиката по опазване на околната среда, с функциите на отделни служители.

Форма на педагогическо взаимодействие между ученици/учители и специалисти предлага дейността по наблюдение на птици в или извън населени места, или в защитени територии. Наблюдението с бинокли или зрителни тръби позволява проследяване на характерни за региона птици или на защитени видове, включени в Червената книга на Република България. Съпровождащата беседа от специалисти представя биологичните особености и местообитанията на птиците, отрицателно действащи фактори на тяхното съществуване, мерки за опазване, значение. Често срещана практика е наблюдение на видове водоплаващи птици в градски условия, например по река Марица в Пловдив или в защитени местности като Атанасовското езеро. За улеснение на учениците, колонията на кървоглавия пеликан в поддържан резерват „Сребърна“ може да бъде наблюдавана от посетителския център на резервата чрез видеовръзка.

Библиотеките и музеите са естествен партньор на образователните институции, дотолкова доколкото те са средище на книжовност и култура. Образователните инициативи, на които те са чести домакини, включват различни дейности като маратон на четенето, изложба, екологични образователни програми под формата на мултимедийни презентации и образователни игри, филмов маратон, арт-ателиета и други събития. От друга страна, чрез посещенията се популяризират и самите обекти.

Процесът на реализиране на посочените десет дейности представлява система от последователни стъпки, която включва планиране, комуникация между организаторите за избор на работен метод, средство и форма за реализиране, осъществяване на инициативата, популяризиране на партньорството, отчитане на резултатите и планиране на нови събития (Фиг. 4.). Взаимодействието между участниците е двустранен – експерти / институции

Фигура 4. Обобщен вариант на геоекологично краезнание в неформалното обучение по опазване на околната среда.
Figure 4. Summarized variant of geoecological homeland science in non-formal education on environmental protection.

– учители, преподаватели/учебни заведения, зависи от множество фактори, изисква усилия и време, но се осъществява за постигане на единствената цел - да образова, обучава, възпитава, дисциплинира и подготвя младите хора да бъдат отговорни жители на планетата Земя.

Разработеният обобщен вариант на геоекологично краезнание в неформалното обучение по опазване на околната среда на регионално ниво е практически осъществим вариант на педагогическа технология за формиране на базисни умения на учителя за планиране, организиране и провеждане на образователен процес в интегративна среда.

Заклучение

Мястото и ролята на геоекологичния аспект на краезнанието в неформалното обучение по опазване на околната среда за днешното развитие на образованието е неоспорима. Без значение дали в учебните заведения или извън тях - в неформална среда, геоекологичното образование във всички негови аспекти играе съществена роля за формиране на личността. В този смисъл, екологичната образованост като елемент на общата култура на човека, се гради с усилията и взаимодействието на различни участници във възпитателния процес от предучилищното до висшето образование.

Предложеният обобщен вариант на геоекологично краезнание в неформалното обучение по опазване на околната среда на регионално ниво дава методическа основа за извънкласни дейности, които да ангажират учениците с практически действия, основани на учене чрез преживяване и създават мотивация за лична отговорност и активна гражданска позиция по въпросите на околната среда. Задълбоченото изучаване на родното място и региона, на общността като обществени взаимоотношения, нагласи и ангажираност, като взаимодействие с хората и обществените институции, изгражда капацитет и

осъзнати действия. И не на последно място, опознаването на природната среда обединява обучението по различни дисциплини и учи на системно мислене – взаимоотношения, свързаност и контекст.

Проучените и систематизирани извънучилищни дейности, осъществявани от информационните и посетителски центрове на МОСВ, са добра основа и пример за подкрепа на училищното обучение по опазване на околната среда. Чрез разнообразието от прилагани методи, средства и форми на взаимодействие при тяхното реализиране се търси реален ефект и устойчивост в знанията, уменията и нагласите на обучаемите.

Литература

- Асадуриан, Е. 2017. EarthEd: Преосмисляне на образованието в една променяща се планета. Състоянието на планетата 2017 Образование за Земята Преосмисляне на образованието за една променяща се планета. 13-30.
- Банчева-Преславска, Х. 2018. Подходи за провеждане на образователни дейности в защитени територии в България като част от концепцията за образование за устойчиво развитие. Антология Неформално образование, 248-258.
- Божилова, В. 2018. Формално, неформално и информално учене – същност, свържатели параметри и взаимозависимости (теоретико-аналитичен обзор), Антология Неформално образование, 73-96.
- Владева, Р., Н. Станчева. 2013. Модел за включване на студентите в интерактивни дейности в извънкласна среда, Сборник научни трудове от Втората международна конференция „Географски науки и образование“ на Шуменски университет „Епископ Константин Преславски“. 251-255.
- Дерменджиева, С. 2003. Взаимоотношението геоекология – краезнание в обучението по география – аспекти на дидактическо общуване. Научни трудове на РУ „Ангел Кънчев“, том 39, серия 9 Европейска, Икономика и мениджмънт. 20-23
- Дерменджиева С., П. Събева и Б. Димитрова. 2010. География и Образование.

- Методика на обучението по география, I част. 346-349.
- Дерменджиева, С., Р. Владева. 2012. Съвременни проблеми пред географското образование в средното училище. Сборник от международна конференция "Географски науки и образование" на Шуменски университет „Епископ Константин Преславски“. 43-51.
- Драганова, Т. 2020. Екологичното и географското образование – нормативен конструкт в условията на образователна реформа. Сборник от Научна конференция 35 години Катедра „География“ във Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“, 149-156.
- Кънчев, Д. 2000. Методика на обучението по география, УИ „Св. Кл. Охридски“, София: 375.
- Николов, Н. 2014. Мястото и значението на краезнанието в учебния процес. Електронно списание „Образование и технологии“, бр. 5. 183-187.
- Doseva, T., T. Zhelyazkova. 2005. Out-of-school Pedagogical Institutions – a Successful Formula for Making Use of Bulgarian Children's and Students' Leisure. Non-formal and informal education in Europe, 26-34.
- Ведомствени отчети на структурите на МОСВ за периода 2017-2019 г. и на РИОСВ-Велико Търново за 2016 г.
- <http://www.strategy.bg/PublicConsultations/View.aspx?lang=bg-BG&Id=4321> – Проект на Стратегия за възпитателната работа в образователните институции (2019-2030 г.), Портал за обществени консултации (strategy.bg), (достъпен на 30.07.2020 г.)